

ANTÒNIA SERRES BUENAVENTURA, *XIQUETS I XIQUETES DE LA GUERRA: MEMÒRIA DEL PINELL DE BRAI*, PINELL DE BRAI, ASSOCIACIÓ CULTURAL PI DEL BROI, 2014, 144 P.

He conegut l'obra d'Antònia Serres Buenaventura arran del I Congrés Internacional «La Guerra Civil a les Terres de l'Ebre», que va tenir lloc a Gandesa l'octubre de l'any 2021. Em va captivar tant la seva exposició que, gràcies a les gestions de Ramon Gironès, vaig poder contactar amb l'autora per tal de demanar-li un exemplar del llibre que ara tinc l'honor i el plaer de ressenyar. Per això, encara que es tracta d'una obra apareguda el 2014, crec que paga la pena comentar-la, car estem davant un llibre imprescindible, necessari i commovedor.

Tot i que en els darrers anys el panorama ha canviat, fins fa no gaire temps en determinats cercles acadèmics, miops i autocomplaents, semblava que els llibres d'història local formaven part d'una —diguem-ne— segona divisió, d'un segon «nivell». Per a alguns d'aquests acadèmics, es tractava de llibres —en el millor dels casos— interessants, però sempre prescindibles davant les grans obres monumentals dels «especialistes». L'obra de Serres és un exemple clar i contundent de fins a quin punt un llibre d'història local no és només una aportació secundària, sinó just el contrari. Sense llegir aquest llibre no podem entendre amb profunditat què van significar la Guerra Civil i la duresa de la primera postguerra. Aquesta idea es fonamenta, segons el meu parer, en tres motius.

En primer lloc, l'autora del text ha fet una feina excel·lent de recerca donant veu a la darrera generació que ens pot transmetre en primera persona com va viure el conflicte armat del 1936, en un moment en què tots ells eren criatures de pocs anys. Per a dur a terme aquest objectiu, no ha fet només entrevistes, sinó que, amb un estil àgil i directe, ha combinat el relat propi (imprescindible per a situar el lector) amb les intervencions d'aquelles criatures (que ara ja són homes i dones d'edat molt avançada). Així doncs, la lectura flueix amb facilitat i el missatge arriba de manera nítida al lector. És un clar exemple de com es pot combinar, amb èxit, la història oral i el cultiu de la memòria històrica.

En segon lloc, i aquest probablement és un mèrit encara més destacable, Serres ha aconseguit, segons el meu criteri, escriure un llibre d'història «universal». M'explicaré: què és allò que fa que un llibre esdevingui clàssic? Entre altres motius (qualitat literària, temàtica, etc.), una obra esdevé clàssica quan allò que narra ens interpel·la directament, siguem d'on siguem i tinguem els anys que tinguem. És a dir, no cal ser del Pinell de Brai per a sentir-se commogut pel text de Serres. No cal haver viscut la Guerra Civil per a entendre, comprendre i valorar el llibre. Al contrari: qualsevol lector que s'apropi al llibre, sentirà que allò que li expliquen no li és aliè. L'autor llatí Terenci (s. II aC) és conegut per aquesta sentència lapidària: «Homo sum, humani nihil a me alienum puto»; és a dir: «Soc home, res del que és humà no m'és indiferent». Doncs bé, aquesta sentència evidencia que l'obra de Serres no pot

resultar indiferent a ningú, ja que el que hi explica ens fa pensar, d'una manera o d'una altra, a tots.

Voldria destacar també un tercer mèrit del llibre. En un moment en què vivim un reviscolament preocupant de l'extrema dreta i del revisionisme historiogràfic sobre la Guerra Civil i la dictadura franquista, Serres ens mostra de manera descarnada el dolor d'una població que hagué de patir durant dècades les conseqüències nefastes del cop d'estat franquista. En el llibre hi trobem els records dels uns i dels altres, però sobretot commou el testimoniatge dels qui es trobaren davant la guerra sense haver-la buscat, sense haver-la desitjat. Se'ns parla de l'anticlericalisme («Per les escales de la iglésia rondellaven les imatges dels sants, los reclinatoris i el confesionari al crit de "Ara baix la caixa de les mentides!"», p. 19), però també de la imposició de la religió («Als xiquets que el domenge no anàvem a missa mos castigaven tota la setmana sense recreo i el dijous a la tarda resàvem lo rosari. Jo, com los domenges anava a treballar en mon pare, sempre estava castigat», p. 122). A més, se'ns parla del dolor i de la destrucció de la guerra («Vaig pujar en quatre hòmens a la serra de Pàndols. Allò fee llàstima. Bombes per aquí, morts per allà... Al pla de la Rita potser hi havia trenta morts en un munt», p. 127), i també de les conseqüències, que es pogueren percebre fins ben entrada la dècada del 1960. Quan Josep Borrull retornà al poble el 1966, «les dones encara anaven vestides de negre, en davantals apedaçats, passaven hores anant a buscar l'aigua a la font de la plaça en un cànter. Los carrers eren de terra, plens de regalls, no hi havie clavegueres, les cases no tenien vàters i els hòmens portaven barba d'una setmana» (p. 115).

En darrer terme, l'obra de Serres, des de la història local, és una eina necessària també per a l'àmbit jurídic. En l'àmbit estatal, segueix vigent la Llei de memòria històrica («Ley 52/2007, de 26 de diciembre, por la que se reconocen y amplían derechos y se establecen medidas en favor de quienes padecieron persecución o violencia durante la Guerra Civil y la dictadura»), que en el seu moment, tot i ser una llei tan necessària, no generà consensos, ni entre les associacions memorialistes ni entre la dreta espanyola. El projecte de llei «121/000064 Proyecto de ley de memoria democrática», del 30 d'agost de 2021, més ambiciós que la llei anterior, hauria d'incloure, també, testimonis com els recollits per Serres, i hauria de donar explícitament veu a les víctimes i els represaliats. I el mateix s'hauria de dir sobre la Proposició de llei de memòria democràtica de Catalunya, malauradament «decaiguda per finiment de la legislatura» (4 de gener de 2021).

En definitiva, cal agrair l'esforç i la feina d'Antònia Serres, que ha donat veu als qui durant més de mig segle restaren callats. La seva obra ens hauria de fer pensar que, més enllà de les ideologies polítiques, les utopies dels uns no es poden convertir en el malson dels altres, ja que les ferides triguen massa a cicatritzar.

Xavier Baró i Queralt